

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ กับการกระทำความผิดอาญาของเด็กหรือเยาวชน

ผู้เขียน
นางสาวเพลินตา ตันรังสรรค์
นิติกร สำนักกฎหมาย

๑. บทนำ

หากจะกล่าวถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้นมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อที่จะนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษคดีเป็นหลัก จนบางครั้งเป็นเหตุทำให้มีคดีได้เข้าสู่ระบบกระบวนการพิจารณาคดีของศาลเป็นจำนวนมากโดยมิได้ให้ความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาในสังคมโดยการส่งเสริมให้มีการยุติข้อพิพาทในชั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือชั้นพนักงานอัยการเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีของเด็กหรือเยาวชนได้กระทำความผิดอาญาซึ่งต้องถูกลงโทษ ย่อมก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมาอย่างไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงได้

ดังนั้น เพื่อที่จะหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงควรที่จะได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากเดิมที่เน้นในเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทน” (Retributive Justice) มาเป็นแนวคิดใหม่โดยการเน้นเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (Restorative Justice) แทน ทั้งนี้โดยมองว่า ปัญหาอาชญากรรมนั้นไม่ใช่เรื่องที่กระทำต่อรัฐหรือกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของรัฐเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่กระทบต่อความสัมพันธ์ส่วนบุคคลระหว่าง “ผู้กระทำความผิด” “ผู้เสียหาย” และ “ชุมชน” ด้วย ดังนั้น ภายใต้นี้แนวคิดดังกล่าวทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจึงควรที่จะต้องเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการเข้ามาแก้ไขปัญหาระบบโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อสร้างสันติสุขและการนำความสมานฉันท์กลับคืนสู่สังคมหรือชุมชนในที่สุด

๒๓. ความหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

คำว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (Restorative Justice) เป็นคำแปลภาษาไทย ซึ่งไม่ตรงกับคำว่า Restorative หรือ Restoration ซึ่งแปลว่า การฟื้นฟู การซ่อมแซม การทำกลับให้คืนดี ดั้งเดิม หรือการปฏิสังขรณ์ ดังนั้น หากจะแปลให้ตรงตามภาษาอังกฤษจึงต้องใช้คำว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงปฏิสังขรณ์” ซึ่งเดิมเคยมีการใช้คำว่า “การฟื้นฟูความยุติธรรม” “ความยุติธรรมเชิงสร้างสรรค์” และ “ความยุติธรรมแบบบูรณาการ” เป็นต้น แต่เมื่อในคราวประชุมเพื่อเสนอยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๔๓ ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล ได้มีการใช้คำว่า “การอำนวยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เพราะมองว่า “เป้าหมายสุดท้ายของ Restorative Justice คือ ต้องการทำให้ทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบได้กลับคืนสู่สภาพที่ดีดั้งเดิม อันเป็นการสร้างความสมานฉันท์ในสังคม” ซึ่งแนวคิดนี้ในการประชุมผู้เชี่ยวชาญสหประชาชาติ เพื่อปรับปรุงหลักการพื้นฐานเรื่อง Restorative Justice (UN Expert Meeting on Basic Principle Restorative Justice) ซึ่งจัดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ ณ ประเทศแคนาดา ได้มีการหยิบยก คำว่า “Restorative Justice” มาเป็นประเด็นว่า คำดังกล่าวเมื่อแปลเป็นภาษาไทยแล้วไม่สื่อความหมายหรือสร้างความเข้าใจได้ไม่ดีเหมือนภาษาอังกฤษ จึงได้มีการเสนอว่าอย่างน้อยในอารัมภบทของหลักการพื้นฐาน (basic principle) ขอให้ใช้คำว่า “social harmony” อยู่ด้วย เพื่อที่คนในเอเชีย ซึ่งคุ้นเคยกับแนวคิดเรื่อง “harmony” จะได้คิดว่าจะใช้คำอะไรจึงจะสื่อความหมายได้ โดยประเทศไทยนั้นได้ใช้คำว่า “สมานฉันท์” ซึ่งมีความหมายคล้ายกับคำว่า social harmony และในที่สุดได้ข้อสรุปเป็นหลักการพื้นฐานแห่งสหประชาชาติว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา (Declaration of Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programs in Criminal Matters) ว่า

“โครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” หมายถึง โครงการใดๆ ซึ่งใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์และมุ่งหมายที่จะให้บรรลุผลในทางสมานฉันท์

“กระบวนการเชิงสมานฉันท์” หมายถึง วิธีการใดๆ ซึ่งผู้เสียหายและผู้กระทำผิด และในกรณีที่เหมาะสมอาจมีบุคคลอื่นๆ หรือมีสมาชิกคนอื่นๆ ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมนั้น ได้เข้ามามีส่วนร่วมกันอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม โดยทั่วไปแล้วอาจมีการช่วยเหลือโดย “ผู้ประสานงาน” กระบวนการเชิงสมานฉันท์อาจได้แก่ การไกล่เกลี่ย การประนอมข้อพิพาท การประชุมกลุ่ม และการพิพาทษาโดยการประชุมล้อมวง

“ผลในทางสมานฉันท์” หมายถึง ข้อตกลงที่เป็นผลมาจากกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ผลในทางสมานฉันท์ ได้แก่ การตอบสนองต่อโครงการ เช่น การฟื้นฟู การเยียวยา และการทำงานบริการสังคม โดยมุ่งหมายเพื่อให้ตรงกับความต้องการและความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล และความต้องการและความรับผิดชอบร่วมกันของคู่กรณี และเพื่อให้บรรลุผลในการทำให้ผู้เสียหายและผู้กระทำผิดได้กลับคืนมา มีความสัมพันธ์ใหม่ที่ดีต่อกัน

๓. หลักการที่สำคัญของการดำเนินกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

หลักการที่สำคัญของการดำเนินกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในทางอาญานั้น ประกอบด้วยแนวคิดดังต่อไปนี้

๓.๑ แนวคิดที่ว่าอาชญากรรมไม่เป็นแต่เพียงการฝ่าฝืนกฎหมายและละเมิดบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งต้องลงโทษผู้กระทำความผิดเท่านั้น แต่อาชญากรรมยังสร้างความเสียหาย (harm) ต่อผู้เสียหายด้วย เพราะการกระทำความผิดทางอาญาเป็นการทำลายสัมพันธ์ทางภาพที่ีระหว่างบุคคลและความสมานฉันท์ในสังคมไปพร้อมๆ กัน

เนื่องจากแนวคิดดั้งเดิมเรามองว่า การกระทำความผิดอาญาถือเป็นการกระทำละเมิดต่อรัฐ คือ เป็นเรื่องที่เกิดจากเรื่องส่วนบุคคลและเป็นเรื่องที่กระทำความผิดต่อรัฐ เพราะฉะนั้น รัฐจึงต้องเข้ามามีบทบาท แต่แนวคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นมองว่า การกระทำความผิดอาญาเป็นการทำลายสัมพันธ์ทางภาพที่ีระหว่างบุคคลและความสมานฉันท์ในสังคม ดังนั้น เป้าหมายในการมองจะแตกต่างกัน ระหว่างการมองที่รัฐกับการมองที่ตัวบุคคลที่ได้รับผลกระทบเป็นสำคัญ

๓.๒ แนวคิดที่ว่ากระบวนการยุติธรรมไม่ควรมุ่งเน้นเพียงเฉพาะแต่การจับตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ โดยมุ่งผลของการแก้แค้นทดแทน (retribution) สร้างความข่มขู่ยับยั้ง (deterrent) และตัดโอกาสเพื่อไม่ให้กระทำความผิดซ้ำอีก (incapacitation) เท่านั้น แต่ควรจะมุ่งเน้นการบรรเทาความเสียหายให้แก่ทุกฝ่ายได้กลับคืนสู่สภาพดีดั้งเดิม (restoration) ด้วย ซึ่งเป็นที่มาของแนวความคิดเรื่อง Restorative Justice คือ ต้องการฟื้นฟูความเสียหายหรือผลกระทบจากการกระทำความผิดให้สังคม

๓.๓ แนวคิดที่ว่ารัฐไม่ควรผูกขาดการดำเนินการที่มุ่งเน้นเรื่องการลงโทษเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ควรเปิดโอกาสให้เหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำความผิด และชุมชนได้มีโอกาสหาทางออกในการแก้ปัญหาเหล่านี้ร่วมกันด้วย

๓.๔ ตามแนวคิดแบบดั้งเดิมเมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมจะมีคำถามพื้นฐานคือ การกระทำความผิดนั้นเป็นความผิดต่อกฎหมายเรื่องใด มาตราใด ใครเป็นผู้กระทำความผิด และจะนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้อย่างไร แต่แนวคิดใหม่แบบ Restorative Justice นั้น คำถามพื้นฐานจะต้องเปลี่ยนไปเป็น ความเสียหายหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นในเรื่องนั้นคืออะไร จะแก้ไขเยียวยาให้ทุกคนกลับคืนสู่สภาพเดิมได้อย่างไร และใครจะเป็นผู้แก้ไขเยียวยา และด้วยวิธีการอย่างไร

๔. ลักษณะและรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ก่อนที่จะพิจารณาถึงลักษณะและรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องต่อไปนี้เป็นเบื้องต้นด้วย คือ

■ **กระบวนการที่จะทำให้เกิดความสมานฉันท์** ต้องเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดความสมานฉันท์และทำให้เกิดการฟื้นฟู โดยมีหลักการว่าควรเป็นกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มาพบกันในบรรยากาศที่ส่งเสริมให้เกิดการปรองดอง และส่งเสริมให้ผู้กระทำผิดได้สำนึกผิดและได้ชดใช้ รวมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

■ **ผลลัพธ์ที่จะก่อให้เกิดความสมานฉันท์** ถือเป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งผลลัพธ์ที่จะได้จากกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็คือ การแสดงความสำนึกผิด การยินยอมที่จะปรับพฤติกรรม และการเยียวยาชดใช้ให้ผู้กระทำผิดพร้อมที่จะชดใช้ให้กับผู้เสียหายซึ่งอาจมีค่าใช้จ่ายเรื่องเงินเท่านั้น แต่อาจเป็นการบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะหรืออื่นๆ แล้วแต่กรณี

ในทางปฏิบัติประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยจำแนกออกได้เป็น ๔ รูปแบบใหญ่ๆ คือ

รูปแบบที่ ๑ การไกล่เกลี่ยเหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด (Victim-Offender Mediation)

รูปแบบนี้เป็นการเผชิญหน้าระหว่างเหยื่ออาชญากรรมกับผู้กระทำผิด ซึ่งเจ้าหน้าที่อาจทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน โดยมีเป้าหมาย คือ การสนับสนุนให้มีการเยียวยาเหยื่ออาชญากรรม ด้วยการจัดเวทีให้พวกเขาได้พบปะพูดคุยกับผู้กระทำผิดบนพื้นฐานของความสมัครใจ โดยยอมให้ผู้กระทำผิดได้เรียนรู้ถึงผลกระทบและเข้ามาแสดงความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของเขาที่ได้กระทำลงไป รูปแบบดังกล่าวนี้เป็นที่แพร่หลายในทวีปยุโรป เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน และอังกฤษ รวมทั้งทวีปอเมริกาเหนือและออสเตรเลีย

รูปแบบที่ ๒ การประชุมกลุ่มครอบครัว (Family Group Conferences)

รูปแบบนี้ประกอบด้วย เหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และสมาชิกครอบครัวผู้มีความสำคัญหรือเพื่อนของทั้งสองฝ่าย รวมทั้งมีเจ้าหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการเช่นเดียวกับการไกล่เกลี่ย ซึ่งการประชุมกลุ่มครอบครัวนี้อาจใช้สถานที่ใดๆ ก็ได้ เช่น โรงเรียน โบสถ์ หรือกลุ่มสมาชิกอื่นๆ เป็นต้น โดยวิธีการนี้ต้องการเน้นย้ำถึงความเอาใจจริงเอาใจของชุมชนต่ออาชญากรรม และความเต็มใจของชุมชนที่จะยอมรับผู้กระทำผิดกลับคืนสู่ชุมชนอีกครั้ง รูปแบบดังกล่าวนี้เริ่มขึ้นในประเทศนิวซีแลนด์ และได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นในสหรัฐอเมริกาและแคนาดา

รูปแบบที่ ๓ การพิจารณาแบบล้อมวง (Sentencing Circles)

รูปแบบนี้เป็นที่รู้จักกันอีกชื่อหนึ่งว่า “วงกลมแห่งสันติวิธี” โดยผู้ที่เข้าร่วมประชุมจะนั่งพิจารณาในลักษณะเป็นการล้อมวง ซึ่งประกอบด้วย สมาชิกของชุมชนที่เคยทำงานเป็นผู้พิพากษา ตำรวจ หรืออื่นๆ รวมทั้งเคยรับผิดชอบงานด้านการพิจารณาคดีหรือการควบคุมสอดส่องมาแล้ว รูปแบบดังกล่าวนี้เป็นที่แพร่หลายในกลุ่มชาวพื้นเมืองของทวีปอเมริกาเหนือโบราณ โดยเฉพาะชาวอะบอริจินแคนาดาเดียนและประชากรทางตะวันตกเฉียงใต้ของอเมริกา

รูปแบบที่ ๔ คณะกรรมการบูรณาการชุมชน (Community Reparative Boards)

รูปแบบนี้ประกอบด้วย ผู้คนในชุมชน ผู้กระทำผิดเหยื่ออาชญากรรม ผู้แทนจากกระบวนการยุติธรรม และบางครั้งอาจมีสมาชิกครอบครัวของผู้กระทำผิดรวมอยู่ด้วย โดยคณะกรรมการบูรณาการชุมชนเป็นวิธีการเชิงสมานฉันท์ในชุมชนที่หวนกลับมาใหม่และเป็นต้นแบบที่ทำให้ชุมชนได้แสดงความรับผิดชอบต่อผู้ที่กระทำความผิด ซึ่งรู้จักกันในนามของคณะกรรมการเยาวชน คณะกรรมการเพื่อนบ้าน หรือคณะกรรมการยุติธรรมทางเลือกชุมชน เป็นต้น เพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งของการเบี่ยงเบนคดีหรือการคุมประพฤติ รูปแบบนี้จะใช้กับผู้กระทำความผิดที่ไม่ร้ายแรง และดำเนินการเช่นเดียวกับรูปแบบอื่นๆ คือ มีการพูดคุยกันด้วยความเคารพก่อนที่คณะกรรมการจะพิจารณาโทษ

๕. ประเภทคดีที่สามารถใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถนำมาใช้กับฐานความผิดหรือประเภทคดีบางคดีได้ดังนี้

๕.๑ ความผิดที่เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำ

ประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์มีการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้กับคดีที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำความผิดโดยบัญญัติเป็นกฎหมายอย่างชัดเจน และหลายประเทศในยุโรป เช่น อังกฤษ เยอรมัน และออสเตรีย รวมทั้งแคนาดาและสหรัฐอเมริกา ก็นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้เป็นหลักเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับประเทศไทยที่นำวิธีการ “การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน” มาใช้กับเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด

๕.๒ ความผิดจากความรุนแรงในครอบครัว

กรณีความรุนแรงในครอบครัวถือเป็นปัญหาสังคมที่อาชญากรรมที่ต้องใช้กระบวนการยุติธรรมที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อให้ความสำคัญกับเหยื่อหรือผู้เสียหายในฐานะเป็นประธานของปัญหา โดยคำนึงถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้เสียหาย และแสวงหาวิธีการที่จะให้ผู้กระทำผิดเยียวยาจิตใจและปรับปรุงนิสัยความประพฤติอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถนำมาใช้กับเรื่องนี้ได้ สำหรับประเทศไทยจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งบัญญัติหลักการเกี่ยวกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้อย่างชัดเจน

๕.๓ ความผิดอาญาต่อส่วนตัวหรือความผิดอาญาที่ยอมความกันได้

เนื่องจากคดีอาญาประเภทนี้มีลักษณะที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิส่วนบุคคลแต่ไม่ได้กระทบกระเทือนต่อสาธารณะ กฎหมายจึงยอมให้ถอนคำร้องทุกข์หรือยอมความกันได้ และเมื่อยอมความกันได้แล้วผู้เสียหายจะนำคดีมาฟ้องร้องอีกไม่ได้ โดยตัวอย่างคดีอาญาประเภทความผิดที่ยอมความได้ตามประมวลกฎหมายอาญาของไทย เช่น ความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา (มาตรา ๒๗๖ วรรคหนึ่ง) ความผิดฐานอนาจาร (มาตรา ๒๗๘, ๒๘๔) ความผิดฐานหมิ่นประมาท (มาตรา ๓๒๖-๓๒๘) ความผิดฐานยกยอกทรัพย์ (มาตรา ๓๕๒-๓๕๕) และความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์ (มาตรา ๓๕๘-๓๕๙) เป็นต้น

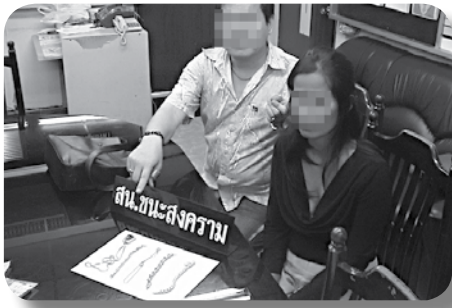

๕.๔ ข้อพิพาททางแพ่งเกี่ยวเนื่องทางอาญา

การกระทำบางอย่างผู้กระทำความผิดทั้งทางแพ่งและทางอาญา เนื่องจากการกระทำนั้น เข้าองค์ประกอบความผิดทางอาญาในขณะเดียวกันยังทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหายด้วย ซึ่งลักษณะของการกระทำที่เป็นความผิดทางแพ่งเกี่ยวเนื่องทางอาญา หรืออีกนัยหนึ่งคือคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญานั้น นอกจากผู้กระทำผิดต้องรับผิดตามกฎหมายอาญาแล้ว ยังต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายหรือค่าสินไหมทดแทนให้กับผู้เสียหายด้วย เพราะฉะนั้น ข้อพิพาทในลักษณะนี้จะระงับลงได้ก็ต่อเมื่อคู่พิพาทได้ตกลงประนีประนอมยอมความกันทั้งคดีอาญาและคดีแพ่ง

๕.๕ ความผิดเล็กๆ น้อยๆ อื่นๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการจำคุกระยะสั้น

คดีอาญาประเภทนี้เป็นความผิดที่มีโทษจำคุกไม่เกิน ๓ ปี ซึ่งแม้กฎหมายจะมีได้บัญญัติให้เป็นคดีความผิดอันยอมความกันได้ เพราะถือว่าเป็นความผิดต่อแผ่นดินทำให้ต้องมีการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีไปตามลำดับขั้นตอน แต่หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมแต่ละลำดับ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจ พนักงานอัยการ และศาล อาจใช้ดุลพินิจพิจารณาคดีประเภทนี้ให้เกิดความยุติธรรม ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้โทษจำคุกระยะสั้นอันก่อให้เกิดผลเสียหายแก่ผู้กระทำผิดและสังคมมากกว่า รวมทั้งลดความแออัดในเรือนจำได้อีกทางหนึ่งด้วย

๖. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับการกระทำความผิดอาญาของเด็กหรือเยาวชน

เนื่องจากกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนต้องประสบกับปัญหาการมีเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดถูกส่งเข้ามาสู่สถานพินิจเป็นจำนวนมากจนมีสภาพแออัดคับคั่ง ประกอบกับตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเกิดภาวะคดีล้นสถานพินิจเช่นเดียวกับเรือนจำหรือคุกผู้ใหญ่ กล่าวคือ มีเด็กและเยาวชนจำนวนมากที่ต้องเข้ารับการอบรมในสถานฝึกอบรมของสถานพินิจเกินกว่าที่จะสามารถแก้ไขฟื้นฟูได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจึงได้เริ่มนำโครงการ “การประชุมกลุ่มครอบครัว” ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้เป็นครั้งแรกกับเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด โดยใช้วิธีการตามแบบอย่างของประเทศออสเตรเลียซึ่งมีที่มาจากการปรับปรุงข้อผิดพลาดของประเทศนิวซีแลนด์ และใช้ในขั้นตอนการสืบเสาะและพินิจ โดยเห็นว่าหากได้นำรูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัวมาใช้ร่วมกับการเสนอความเห็นของเด็กและเยาวชนสามารถกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องแล้ว น่าจะเป็นการแก้ไขปัญหให้กับเด็กและเยาวชนได้ในระดับหนึ่ง รวมทั้งสามารถป้องกันมิให้เด็กและเยาวชนหวนกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก ดังนั้น กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจึงได้แจ้งให้ผู้อำนวยการสถานพินิจทุกแห่งเริ่มดำเนินการเสนอความเห็น โดยอาศัย

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ กับการกระทำความผิดอาญาของเด็กหรือเยาวชน

อำนาจแห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. ๒๕๓๔ มาตรา ๖๓^๑ ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อเสนอความเห็นโดยสรุปดังนี้

เมื่อพนักงานคุมประพฤติสอบปากคำแล้วเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนยอมรับว่าตนกระทำความผิดจริง ซึ่งความผิดนั้นมีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี โดยเด็กหรือเยาวชนมีความประพฤติยังไม่เสียหายหรือเสียหายอยู่บ้างแต่ยังพอแก้ไขได้ ก็จะจัดให้มีการตรวจทางจิตวิทยาเพื่อพิจารณาหาความเสี่ยงที่อาจกระทำความผิดซ้ำ หากพบว่าไม่อยู่ในภาวะเสี่ยงหรือเสี่ยงอยู่บ้างแต่ไม่มากก็จะจัดให้มี “การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน” ขึ้น โดยผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย เด็กหรือเยาวชน บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กหรือเยาวชน ผู้เสียหาย บิดามารดาหรือผู้ปกครองของผู้เสียหายกรณีผู้เสียหายเป็นผู้เยาว์ ครูอาจารย์หรือนายจ้างของเด็กหรือเยาวชน ผู้นำชุมชนที่เด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าร่วมประชุม ได้แก่ ผู้อำนวยการสถานพินิจ ผู้ประสานการประชุม พนักงานคุมประพฤติ นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา พนักงานอัยการ พนักงานสอบสวน รวมทั้งอาจเชิญบุคคลหนึ่งบุคคลใดที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการประชุมและมีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กหรือเยาวชนเข้าร่วมประชุมด้วย

โดยในการประชุมนั้นจะต้องให้เด็กหรือเยาวชนรับสารภาพด้วยความสมัครใจ ขอโทษต่อผู้เสียหายอย่างจริงใจ และชดใช้ความเสียหายที่ตนได้ก่อขึ้นหรือยอมกระทำการใดเพื่อเป็นการชดเชยความผิดนั้น รวมทั้งยอมกระทำการเพื่อแก้ไขตามที่กำหนดโดยผลการประชุม ตลอดจนต้องอยู่ในความดูแลของสถานพินิจเพื่อติดตามความประพฤติอีกเป็นเวลาไม่เกิน ๒ ปี

ความจริงแล้วหลักการดังกล่าวถูกกำหนดไว้ในกฎหมายตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ คือ ในมาตรา ๒๘ แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๕๔๔^๒ ซึ่งมีสาระสำคัญโดยสรุปว่า “ในความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หากผู้อำนวยการสถานพินิจพิจารณาโดยคำนึงถึงสถานะต่างๆ แล้วเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องก็ให้เสนอความเห็นดังกล่าวไปยัง

^๑“มาตรา ๖๓ ในกรณีที่เด็กหรือเยาวชนต้องหาว่ากระทำความผิด เมื่อผู้อำนวยการสถานพินิจพิจารณาโดยคำนึงถึง อายุ ประวัติ ความประพฤติ สติปัญญา การศึกษาอบรม สุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพ ฐานะ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนและพฤติการณ์ต่างๆ แห่งคดีแล้วเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้อง และเด็กหรือเยาวชนนั้นยินยอมที่จะอยู่ในความควบคุมของสถานพินิจด้วยแล้ว ให้ผู้อำนวยการสถานพินิจแจ้งความเห็นไปยังพนักงานอัยการ ถ้าพนักงานอัยการเห็นชอบด้วย ให้มีอำนาจสั่งไม่ฟ้องเด็กหรือเยาวชนนั้นได้ คำสั่งไม่ฟ้องของพนักงานอัยการนั้นให้เป็นที่สุด

การควบคุมเด็กหรือเยาวชนในสถานพินิจตามวรรคหนึ่ง ให้มีกำหนดเวลาตามที่ผู้อำนวยการสถานพินิจเห็นสมควร แต่ต้องไม่เกินสองปี

บทบัญญัติมาตรานี้มิให้ใช้บังคับแก่การกระทำความผิดอาญาที่มีอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกเกินกว่าห้าปีขึ้นไป”

^๒“มาตรา ๒๘ ในกรณีที่ปรากฏตามสำนวนการสอบสวนว่าเด็กหรือเยาวชนได้กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เมื่อผู้อำนวยการสถานพินิจหรือคณะกรรมการพินิจและคุ้มครองเด็กพิจารณาโดยคำนึงถึงอายุ ประวัติ ความประพฤติ สติปัญญา การศึกษาอบรม สุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพ ฐานะ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมของเด็กหรือเยาวชนแล้วเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องร้อง และเด็กหรือเยาวชนนั้นก็ยินยอมที่จะอยู่ในความควบคุมของสถานพินิจหรือสำนักงานของคณะกรรมการพินิจและคุ้มครองเด็กด้วยแล้ว ก็ให้ผู้อำนวยการสถานพินิจหรือคณะกรรมการพินิจและคุ้มครองเด็กแจ้งความเห็นไปยังพนักงานอัยการ ถ้าพนักงานอัยการเห็นชอบด้วยก็ให้มีอำนาจสั่งไม่ฟ้องเด็กหรือเยาวชนนั้นได้ คำสั่งไม่ฟ้องของพนักงานอัยการนั้นให้เป็นที่สุด

การควบคุมเด็กหรือเยาวชนในสถานพินิจหรือสำนักงานของคณะกรรมการพินิจและคุ้มครองเด็กตามความในวรรคก่อน ให้มีกำหนดเวลาตามที่ผู้อำนวยการสถานพินิจหรือคณะกรรมการพินิจและคุ้มครองเด็กแล้วแต่กรณีเห็นสมควร แต่ต้องไม่เกินสองปี

บทบัญญัติมาตรานี้มิให้ใช้บังคับในกรณีความผิดซึ่งกฎหมายกำหนดโทษจำคุกขั้นสูงตั้งแต่ห้าปีขึ้นไป”

พนักงานอัยการ และถ้าพนักงานอัยการเห็นด้วยก็ให้มีคำสั่งไม่ฟ้องเด็กหรือเยาวชนนั้นได้” ซึ่งแม้กฎหมายดังกล่าวจะถูกยกเลิกไปแล้วก็ตาม แต่ก็ได้นำมาบัญญัติไว้ในมาตรา ๖๓ แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. ๒๕๓๔ นั้นเอง

การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในรูปแบบของการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชนมาใช้ในการกระทำความผิดอาญาของเด็กหรือเยาวชนเพื่อพิจารณาคดีออกจากกระบวนการยุติธรรมที่ผ่านมานั้นได้ปรากฏผลอย่างเป็นรูปธรรม ดังจะเห็นได้จากข้อมูลจำนวนคดีที่พนักงานอัยการได้เห็นชอบด้วยกับผู้อำนวยการสถานพินิจสั่งไม่ฟ้องคดีอาญามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และจากการติดตามเพื่อประเมินผลเด็กและเยาวชนที่พนักงานอัยการสั่งไม่ฟ้องนี้ก็พบว่ามียุติธรรมคดีและเยาวชนหวนกลับไปกระทำความผิดซ้ำเป็นจำนวนที่ลดน้อยลงเป็นอย่างมาก

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นถือเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในร่องกับคดีที่มีผู้กระทำความผิดเป็นเด็กหรือเยาวชน ซึ่งเห็นสมควรที่จะสนับสนุนให้มีการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้มาใช้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป ทั้งนี้เพราะกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นสามารถนำมาใช้เพื่อเสริมกระบวนการยุติธรรมเดิมหรือกระบวนการยุติธรรมหลักให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเป็นแนวทางที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหรืออย่างน้อยก็บรรเทาปัญหาพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมได้ เช่น การลดบทบาทของรัฐและเพิ่มบทบาทของชุมชนหรือการลดปริมาณคดีที่จะเข้าสู่ระบบยุติธรรมที่เป็นทางการได้ เป็นต้น นอกจากนี้ หลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นก็มีใช้เรื่องใหม่แต่เป็นเรื่องที่สอดคล้องและมีอยู่แล้วในขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย อีกทั้งยังไม่มีรูปแบบตายตัว ดังนั้น จึงสามารถที่จะพัฒนารูปแบบและแนวทางที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยได้โดยง่าย

๓. บทสรุป

แม้หลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะก่อให้เกิดประโยชน์ในหลายประการ ทั้งในแง่ของการนำคดีออกจากกระบวนการยุติธรรม การแก้ไขเยียวยาความเสียหาย การสนับสนุนให้ผู้กระทำความผิดได้กลับคืนสู่สังคม รวมทั้งส่งเสริมให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาพร้อมกันแล้ว เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็มีข้อบกพร่องเช่นกัน กล่าวคือ เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมในปัจจุบันเป็นระบบที่รัฐเป็นผู้ดำเนินคดี ซึ่งเมื่อมีการลงโทษปรับ รัฐก็จะได้เงินเป็นรายได้ของแผ่นดิน ดังนั้น หากมีการเปลี่ยนมาใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แล้วย่อมส่งผลกระทบต่อรัฐคือ เงินจำนวนนี้อาจจะต้องถูกแบ่งไปให้แก่ผู้เสียหายเพื่อเป็นการเยียวยาสิทธิ นอกจากนี้ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ยังมีข้อจำกัดในการใช้ เนื่องจากไม่สามารถใช้ได้กับทุกฐานความผิดหรือคดีทุกประเภท โดยประเทศส่วนใหญ่ที่ประสบผลสำเร็จจากการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ ปรากฏว่าจะใช้ได้โดยมีประสิทธิภาพเฉพาะกับความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกกระยะสั้นหรือโทษปรับสถานเดียว ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อาจไม่เอื้อต่อกรณีการกระทำความผิดในคดีที่เป็นความผิดร้ายแรง (Violent Crimes) ประกอบกับสังคมไทยโดยทั่วไปยังมีความคิดว่า คนที่กระทำความผิดควรจะถูกลงโทษและคิดแต่เรื่องการแก้แค้นทดแทนเป็นหลัก ดังนั้น การประนีประนอม

ยอมความกันหรือการไกล่เกลี่ยอาจถูกมองว่าทำให้กฎหมายไม่ศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะเมื่ออาชญากรรมทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ซึ่งข้อบกพร่องต่างๆ เหล่านี้จำเป็นต้องร่วมมือกันเร่งรัดเพื่อแก้ไขให้หมดไป โดยวิธีการหนึ่งคือการสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงถึงหลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เพื่อให้ทุกฝ่ายได้เต็มใจเข้าร่วมในกระบวนการและมีความพึงพอใจต่อผลการดำเนินการนั้นด้วย อันจะเป็นส่วนสำคัญต่อการนำหลักการมาใช้ได้อย่างสอดคล้อง เหมาะสม และตอบสนองต่อความต้องการของทั้งเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และชุมชน รวมทั้งเป็นแนวทางในการแก้ไขเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำความผิดอาญาได้อีกทางหนึ่งด้วย **๑**

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. “ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : หลักการและแนวคิด”. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐ ; หน้า ๑-๘.
- _____ . “ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : หลักการและแนวคิด”. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๕ ; หน้า ๖-๑๙.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. “ระบบความยุติธรรมแห่งอนาคตกับสันติสุขในสังคมและชุมชน”. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐ ; หน้า ๓๕-๕๒.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : “ทางเลือก” ในการยุติข้อขัดแย้งทางอาญาสำหรับสังคมไทย”. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐ ; หน้า ๙-๒๘.
- สมชัย ฑีฆาอุตมากร. “บทบาทของศาลกับการแก้ไขบำบัดและฟื้นฟูเด็กและเยาวชน”. www.thaindc.org/files/P02.pdf.
- _____ . “ปัญหาการใช้ดุลยพินิจในการรอกำหนดโทษของศาลเยาวชนและครอบครัว”. [www.thaindc.org/files/S49\(1\).pdf](http://www.thaindc.org/files/S49(1).pdf).